

УДК 37.03:378.1

С. В. Тимошук,
кандидат хімічних наук, доцент
(Львівський національний університет імені Івана Франка)
svtymoshuk@ukr.net ;
О. І. Третяк,
старший викладач
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ

У статті вивчено зміни мотивації навчальної діяльності студентів на різних етапах навчання. Показано, що для всіх студентів головними є професійні мотиви. Встановлено, що мотиваційна сфера навчальної діяльності студентів багатокomпонентна та різнорівнева. В структурі навчальної діяльності переважають зовнішні позитивні мотиви.

Ключові слова: зовнішня мотивація, внутрішня мотивація, професійне встановлення.

Постановка проблеми. Мотиваційна сфера є необхідним елементом будь-якої діяльності, можливістю отримання необхідних результатів у процесі набуття знань, умінь і навичок. Вивченню мотиваційної сфери особистості присвячено чимала кількість наукових досліджень [1; 2]. Мотивація навчальної діяльності постає як особливий вид мотивації. При цьому під мотивом навчальної діяльності треба розуміти чинник, що обумовлює прояв навчальної активності: потреби, цілі, установки, почуття обов'язку, інтереси і т. п.

Незважаючи на досить велику кількість робіт, присвячених вивченню потреб та мотивацій, найменш вивченою залишається проблема мотивації у професійному навчанні студентів.

Ефективність навчального процесу прямо пов'язана з тим, наскільки висока мотивація оволодіння майбутньою професією. Процес навчання у вищій школі направлений на підвищення ефективності навчання та посилення пізнавальної діяльності. Дослідження різних аспектів мотивації навчання студентів має велике значення для підвищення ефективності вузівської освіти [3]. Навчальна мотивація виступає як внутрішній рушійний чинник розвитку професіоналізму, оскільки тільки на основі формування його високого рівня, можливий ефективний розвиток професійної освіченості та культури особистості [4].

Необхідна умова для формування у студентів навчальної мотивації – можливість проявляти у навчанні розумову самостійність і ініціативність. Чим активніші методи навчання використовують, тим легше зацікавити предметом студентів. Основний засіб формування стійкого інтересу до навчання – використання таких запитань і завдань, вирішення яких вимагає від студентів активної пошукової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мотивації навчання є однією із центральних у педагогіці, оскільки і результат, і процес засвоєння знань значно залежать від бажання, ступеня зацікавленості студента і від мети, яку він хоче досягти. Вивчення мотивації у навчальній та навчально-професійній діяльності здійснювали А. Реан [4], Ю. Бабанський [5], М. Заброцька [6], Є. Ільїн, Я. Коломинський, А. Якунін, та ін. Питання соціально-вікових особливостей поведінки індивіда у старших класах школи, молодших і старших курсах навчання у вищих навчальних закладах досліджували Н. Бакшаєва, А. Вербицький [7], С. Занок, О. Коваленко, Л. Орбан-Лембрик, В. Кикоть, А. Маркова та ін.

Мета роботи: вивчити рівень сформованості навчально-професійних мотивів та визначити деякі умови, що впливають на формування позитивних мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення мети дослідження були використані такі методи опитування: методика для діагностування навчальної мотивації студентів А. А. Реана і В. А. Якуніна в модифікації Н. Ц. Бадмаєвої [8] та методика мотивації професійної діяльності К. Замфір у модифікації А. Реана [4] для оцінювання мотивації професійно-педагогічної діяльності.

Відомо, що значна частина студентів, які вступають у навчальний заклад не завжди можуть пояснити, чим вони будуть займатися після закінчення навчання. Причиною цього є невідповідність між тим уявленням про професію, яке приводить минулих школярів до вузу, і реальним змістом даної професії. Випадковість професійного самовизначення може привести до складних переживань, розчарувань в обраній професії і важких внутрішніх конфліктів. Особливістю діяльності будь-якого навчального закладу є можливість впливати як на студентів, котрі адекватно оцінили схильність до обраної професії, так і на студентів, вибір освітнього напрямку котрих було здійснено випадково. Таким чином, вища освіта повинна зберігати і примножувати ті мотиваційні основи, з якими приходять студенти.

Відомі такі різновиди навчальної мотивації студентів: професійні мотиви (отримати професію), пізнавальні мотиви (придбати нові знання та отримати задоволення від самого процесу пізнання), прагматичні мотиви (мати більш високий заробіток), соціальні мотиви (принести користь суспільству), мотиви соціального та особистісного престижу (утвердити себе і зайняти в майбутньому певний статус у суспільстві і в найближчому соціальному оточенні) [9].

Дослідження мотивації навчально-професійної діяльності проводили серед студентів першого та п'ятого курсів. Загалом у дослідженні взяло участь 434 студенти (269 студентів п'ятого і 165 студентів першого курсів) таких факультетів: філологічного, історичного, прикладної математики, журналістики та іноземних мов.

Вивчення мотивів студентів проводили з використанням методики А. А. Реана і В. А. Якуніна в модифікації Н. Ц. Бадмасвої. Методика дозволяє виявити ступінь прояву таких навчальних мотивів: комунікативних, професійних, соціальних, навчально-пізнавальних, мотивів уникнення небезпек, престижу і творчої реалізації. На рис. 1-2 представлено усереднені показники (у балах) розподілу мотиваційних чинників студентів першого та п'ятого курсів.

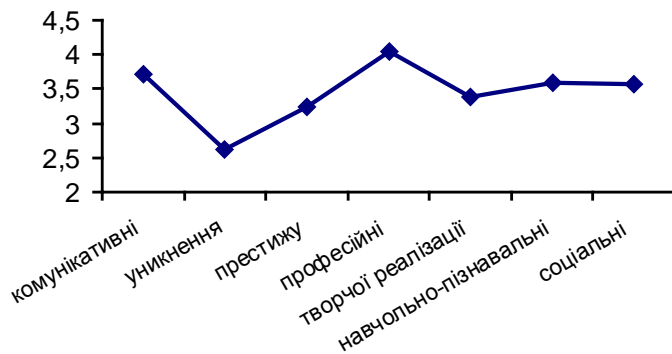

Рис. 1. Розподіл чинників мотивації навчальної діяльності серед студентів першого курсу.

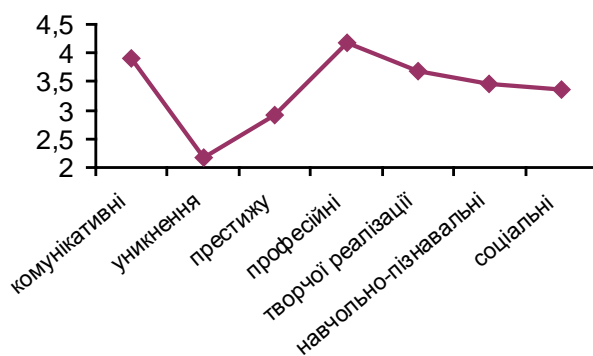

Рис. 2. Розподіл чинників мотивації навчальної діяльності серед студентів п'ятого курсу.

Результати показали, що усереднені показники мотивації студентів першого та п'ятого курсів виявилися подібними. Студенти керуються, головним чином, мотивами професійними (інтерес до професії, бажання стати висококваліфікованим фахівцем і т. п.), творчої самореалізації та навчально-пізнавальними. Велике значення мають для студентів також комунікативні (прагнення ефективно спілкуватися і бути визнаним у навчальній групі) і соціальні мотиви (забезпечити собі гідне службове становище, приносити користь суспільству, виконати обов'язок перед батьками та освітньою установою і т. п.). Це викликано тим, що студенти знаходяться на етапі оволодіння професійними навичками і у них сформувалося позитивне ставлення до своєї майбутньої професії, тому й мотивація до навчання має усвідомлений професійно-пізнавальний характер. Аналогічні опитування проводили серед працюючих і непрацюючих студентів п'ятого курсу, проте суттєвих відмінностей у рівнях мотивації не спостерігалось.

Найнижчі показники отримали мотиви, які об'єднують у групу "уникнення небезпек", також для них характерна найбільша різниця серед показників студентів п'ятого і першого курсу. Очевидно, що студенти першого курсу ще більше залежні від зовнішніх чинників і тому для них ці мотиви є більш значимі. Загалом можна зазначити, що серед студентів п'ятого курсу мотивація навчання у вузі вища, ніж у студентів першого курсу. У студентів першого курсу не до кінця сформовані мотиви навчальної діяльності у вузі, як бачимо для них, порівняно з п'ятим курсом, вищими є мотиви престижу навчання у відомому навчальному закладі. Студенти п'ятого курсу навпаки більш усвідомлено оволодівають знаннями і професійними навичками, розуміють цінність вищої освіти, надають великого значення формуванню професійно важливих якостей.

Навчально-пізнавальна діяльність студентів завжди є полімотивованою, тобто в структурі навчальних мотивів поєднуються зовнішні та внутрішні мотиви. До зовнішніх мотивів належать прагнення отримати

певні успіхи у навчанні, набуття нових знань, навичок і умінь, взаємодії із товаришами. У разі зовнішньої мотивації чинники, що регулюють поведінку, не залежать від внутрішнього "Я" особистості. Проте у навчально-пізнавальній діяльності можуть мати місце і нейтральні, а іноді й негативні зовнішні мотиви. Наприклад, навчання як вимушена поведінка, навчання як намагання бути лідером або отримати престиж, прагнення бути в центрі уваги, бажання отримати тільки заохочення.

Для порівняння мотиваційних складових студентів різних курсів нами було використано методика К. Замфіра у модифікації А. Реана, що дозволяє на основі прояву конкретних мотивів педагогічної діяльності виявити три мотиваційних компоненти: внутрішню мотивацію (ВМ), зовнішню позитивну мотивацію (ЗПМ) та зовнішню негативну мотивацію (ЗНМ). Про внутрішню мотивацію говорять, коли для особистості має значення діяльність сама по собі. Якщо ж в основі мотивації навчально-професійної діяльності лежить прагнення до задоволення інших потреб, зовнішніх по відношенню до змісту самої діяльності (мотиви соціального престижу, зарплати і т. д.), то в даному випадку прийнято говорити про зовнішню мотивацію. Самі зовнішні мотиви диференціюються на зовнішні позитивні і зовнішні негативні. Зовнішні позитивні мотиви, безсумнівно, більш ефективні і більш бажані з усіх точок зору, ніж зовнішні негативні мотиви.

Студентам запропонували оцінити наступні групи мотивів: матеріальний заробіток, прагнення кар'єрного росту, прагнення уникнути критики керівника або колег, прагнення уникнути можливих покарань або неприємностей, потреба соціального престижу і поваги з боку інших, задоволення від процесу і результату роботи, можливість повної самореалізації саме в даній діяльності.

На підставі отриманих результатів ми розрахували мотиваційні комплекси як усереднені показники загалом, так і окремо у кожного респондента. Мотиваційний комплекс представляє собою тип співвідношення між трьома видами мотивації: внутрішньою мотивацією, зовнішньою позитивною мотивацією і зовнішньою негативною мотивацією.

До найкращих мотиваційних комплексів варто віднести наступні два типи поєднання: $ВМ > ЗПМ > ЗНМ$ і $ВМ = ЗПМ > ЗНМ$, в якому внутрішня мотивація (ВМ) – висока; зовнішня позитивна мотивація (ЗПМ) – рівна внутрішньої мотивації або нижче, але відносно висока, зовнішня негативна мотивація (ЗНМ) – дуже низька і близька до 1. Чим оптимальніший мотиваційний комплекс (баланс мотивів), тим більша активність студентів мотивована самим змістом навчання, прагненням досягти певних позитивних результатів. Найгіршим мотиваційним комплексом є тип $ЗНМ > ЗПМ > ВМ$. Між цими комплексами укладені проміжні з точки зору їх ефективності інші мотиваційні комплекси [10].

Результати дослідження наведені у табл. 1.

Таблиця 1.

Результати порівняльного аналізу особливостей мотивації студентів першого та п'ятого курсів

Навчальний курс	перший	п'ятий
Внутрішня мотивація	2,4	2,35
Зовнішня позитивна мотивація	5,2	4,3
Зовнішня негативна мотивація	1,2	1,5

Загалом, характеризуючи результати, отримані в процесі опитування за даною методикою, можна стверджувати, що переважаючий мотиваційний комплекс представлений наступним співвідношенням мотивів: $ВМ < ЗПМ > ЗНМ$, причому видно, що зовнішня позитивна мотивація переважає над внутрішньою і над зовнішньою негативною мотивацією. Щодо кількісних показників, то зовнішня позитивна мотивація у студентів першого курсу значно більша, ніж у п'ятикурсників. Таким чином, можна стверджувати, що студенти першого курсу більше зацікавлені у досягненні певного соціального статусу, кар'єрного росту, власне це ті мотиви, якими вони керувалися під час вступу до вищого навчального закладу. Студенти п'ятого курсу уже практично набули певного рівня професійних навичок, знань і ці мотиви для них залишаються домінуючими, але на даний час менш гостріші, ніж п'ять років тому.

Провівши якісний аналіз по кожному студенту, можна зазначити, що в групі студентів першого курсу найкращий мотиваційний комплекс ($ВМ > ЗПМ > ЗНМ$ і $ВМ = ЗПМ > ЗНМ$) спостерігається у 12,5 % студентів, а в групі студентів 5-го курсу найкращий мотиваційний комплекс наявний у він 18,5 % студентів. Студенти з таким мотиваційним комплексом приймають участь у навчальному процесі заради набуття професійних навичок, а не для досягнення будь-яких зовнішніх винагород, тобто це ті студенти, яких приваблює, насамперед, інтерес до самого процесу навчання. Вони схильні вибирати складніші завдання, що позитивно впливає на розвиток їхніх пізнавальних процесів. Такі результати добре корелюють із показниками якості навчання. Серед студентів молодших курсів вона становить близько 10 %, а для спеціалістів та магістрів – 20 %. Студентів із негативним мотиваційним ($ЗНМ > ЗПМ > ВМ$) комплексом серед опитаних не виявлено.

Було проведено оцінку найбільше і найменше значимих мотивів серед студентів першого і п'ятого курсів. Результати вказують, що для понад 60 % студентів найголовнішим є задоволення від самого процесу і результату роботи (рис. 3 а, 4 а) і навпаки незначним чинником вважають критику керівника чи колег (рис. 3 б, 4 б).

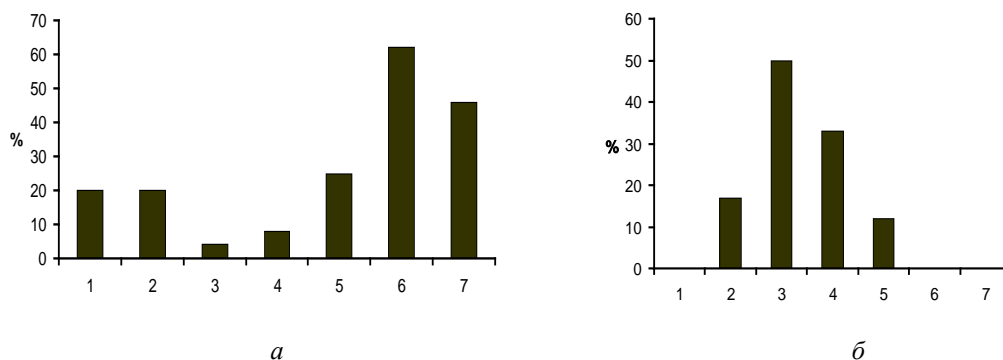

Рис. 3. Розподіл найбільше (а) та найменше (б) значимих мотивів серед студентів першого курсу: 1 – матеріальний заробіток, 2 – прагнення кар’єрного росту, 3 – прагнення уникнути критики керівника або колег, 4 – прагнення уникнути можливих покарань або неприємностей, 5 – потреба соціального престижу і поваги, 6 – задоволення від процесу і результату роботи, 7 – можливість повної самореалізації.

Серед студентів п’ятого курсу виявлено відмінності у відповідях між працюючими та непрацюючими студентами. Так бачимо, що для студентів, які працюють важливішими є потреби у досягненні соціального престижу, поваги зі сторони інших, натомість для студентів, які не працюють, важливішим є уникнення можливих неприємностей та покарань.

Варто зауважити, що працюючі студенти більше прагнуть кар’єрного росту порівняно із студентами, які не працюють.

Критика керівників чи колег – це найменш значимий мотив серед усіх студентів і першого, і п’ятого курсів. Для працюючих студентів незначним є також прагнення уникнути покарань чи неприємностей.

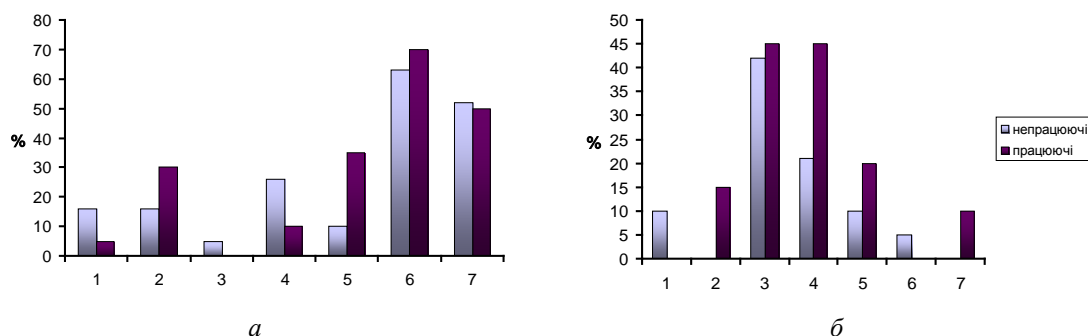

Рис. 4. Розподіл найбільше (а) та найменше (б) значимих мотивів серед працюючих та непрацюючих студентів п’ятого курсу: 1 – матеріальний заробіток, 2 – прагнення кар’єрного росту, 3 – прагнення уникнути критики керівника або колег, 4 – прагнення уникнути можливих покарань або неприємностей, 5 – потреба соціального престижу і поваги, 6 – задоволення від процесу і результату роботи, 7 – можливість повної самореалізації.

Висновок і перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумок, можна зазначити, що вивчення структури навчальної мотивації студентів, знання мотивів, які спонукають до роботи, дозволить обгрунтовано вирішувати завдання підвищення ефективності навчання у вищій школі. Мотивація навчальної діяльності, так само, як і ставлення до майбутньої професії і мотиви її вибору, є надзвичайно важливим чинником, що обумовлює успішність подальшого навчання. Правильне виявлення професійних мотивів, інтересів і схильностей є важливим прогностичним чинником задоволеності професією у майбутньому. Мотиви є мобільною системою, на яку можна впливати. Навіть якщо вибір майбутньої професії студентом був зроблений не цілком самостійно і недостатньо усвідомлено, то, цілеспрямовано формуючи стійку систему мотивів навчальної діяльності, можна допомогти майбутньому фахівцю у професійній адаптації та професійному становленні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Асеев В. Г. Мотивация учебной деятельности и формирование личности / В. Г. Асеев. – М. : Мысль, 1976. – 223 с.
2. Ильин Е. И. Мотивация и мотивы / Е. И. Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
3. Заніздра Н. О. Засоби навчальної діяльності студентів / Н. О. Заніздра // Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. – 2009. – Випуск 4, частина 2. – С. 163–167.
4. Реан А. А. Психология и педагогика / [Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И.]. – СПб. : Питер, 2002. – 432 с.
5. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения / Ю. К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1977. – 257 с.
6. Заброцкий М. М. Педагогическая психология / М. М. Заброцкий. – К. : Наука, 2000. – 356 с.
7. Бакшаева Н. А. Психология мотивации студентов / Н. А. Бакшаева, А. А. Вербицкий. – М. : Логос, 2004. – 170 с.

8. Бадмаева Н. Ц. Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей : [монография] / Н. Ц. Бадмаева. – Улан-Удэ : Издательство ВСГУТУ, 2004. – С. 151–154.
9. Якунин В. А. Педагогическая психология : [учеб. пособие] / В. А. Якунин. – [2-е изд.]. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А. : Полиус, 2000. – 349 с.
10. Морозова О.В. Мотивационные характеристики учебной деятельности студентов / О. В. Морозова // Инновации в науке : [мат. XIV междунар. заочной науч.-практ. конф.] / [под ред. Я. А. Полонского]. – М., 2012. – 75 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Aseev V. G. Motivatsiya uchebnoy deyatel'nosti i formirovanie lichnosti [Educational Activity Motivation and Personality's Formation] / V. G. Aseev. – М. : Mysl, 1976. – 223 s.
2. Il'in E. I. Motivatsiya i motivy [Motivation and Motives] / E. I. Il'in. – SPb : Piter, 2000. – 512 s.
3. Zanizdra N. O. Zasoby navchal'noyi diyal'nosti studentov [Means of Students' Educational Activity] / N. O. Zanizdra // Visnyk KDPU imeni Mykhaylo Ostrogradskogo [Kyiv State Pedagogical Mykhaylo Ostrogradskyy University Journal]. – 2009. – Vypusk 4, chastyna 2. – S. 163–167.
4. Rean A. A. Psikhologiya i pedagogika [Psychology and Pedagogy] / [Rean A. A., Bordovskaya N. V., Rozum S. I.]. – SPb. : Piter, 2002. – 432 s.
5. Babanskiy Yu. K. Optimizatsiya protsessa obucheniya [Optimization of Studying Process] / Yu. K. Babanskiy. – М. : Pedagogika, 1977. – 257 s.
6. Zablotskiy M. M. Pedagogichna psikhologiya [Educational Psychology] / M. M. Zablotskiy. – К. : Nauka, 2000. – 356 s.
7. Bakshaeva N. A. Psikhologiya motivatsii studentov [Psychology of Students' Motivation] / N. A. Bakshaeva, A. A. Verbitskiy. – М. : Logos, 2004. – 170 s.
8. Badmaeva N. TS. Vliyaniye motivatsionnogo faktora na razvitiye umstvennykh sposobnostey [The Motivational Factor Impact on the Mental Abilities Development] : [monografiya] / N. TS. Badmaeva. – Ulan-Ude : Izdatel'stvo VSGTU, 2004. – S. 151–154.
9. Yakunin V. A. Pedagogicheskaya psikhologiya [Pedagogical Psychology] : [ucheb. posobiye] / V. A. Yakunin. – [2-е изд.]. – СПб. : Izd-vo Mikhaylov V. A. : Polius, 2000. – 349 s.
10. Morozova O. V. Motivatsionnyye kharakteristiki uchebnoy deyatel'nosti studentov [Motivational Characteristics of Students' Learning Activities] / O. V. Morozova // Innovatsii v nauke [Innovations in the Science] : [mat. XIV mezhdunar. zaochnoy nauch.-prakt. konf.] / [pod red. Ya. A. Polonskogo]. – М., 2012. – М., 2012. – 75 s.

Матеріал надійшов до редакції 16.03. 2015 р.

Тимошук С. В., Третьяк О. И. Особенности формирования учебной мотивации студентов.

В статье изучаются изменения в мотивации учебной деятельности студентов на разных этапах обучения. Показано, что для всех студентов главными являются профессиональные мотивы. Установлено, что мотивационная сфера учебной деятельности студентов многокомпонентная и разноуровневая. В структуре учебной деятельности преобладают внешние положительные мотивы.

Ключевые слова: внешняя мотивация, внутренняя мотивация, профессиональное становление.

Tymoshchuk S. V., Tretyak O. I. Features of Forming the Students' Learning Motivation.

The problem of studying the motivation is one of the most important, as it determines the progress in the studies and future professional activity. The learning process improvement is possible only by the motivational complex intensification. Therefore the purpose of this work has been to determine the level of formed educational-professional motives and study the conditions which influence on the positive motives formation of the students' educational-cognitive activity. The study has been conducted using A. Rean and V. Yakunin's method, modified by N. Badmaeva. It has been established that indicators of the motivation for the first and fifth year students are similar. Professional motives are dominant among the students. The least important motives for students are those grouped in "reasons to avoid the dangers". It has been shown that the motivation to study in high school for the fifth year students is higher than for the first year students. The relation investigation between external and internal motives is studied using K. Zamfira's method modified by A. Rean. It has been found that the external positive motivation has prevailed over the internal and external negative motivation for all students. The best motivational complex, where the internal positive motivation is dominant, is inherent for 12.5 % of the first year students and for 18,5 % of the fifth year students. The students, having the negative motivational complex, have not been not found among the respondents. The investigation of the most and least significant motives has showed that for 60 % of students the most important reason is to enjoy the process and the work result. And vice versa the unimportant motive for students is the criticism of a leader or colleagues. Motives are a mobile system which can be influenced. The investigation of the students' educational motivation structure and knowing of motives prompting to study can raise the efficiency of study in high school. If the profession choice has not been done independently or has been not realized, then the formation of a stable system of learning activity motives can help students in the professional adaptation and professional becoming.

Key words: external motivation, internal motivation, professional development.